

8D023 Тілдер және әдебиет: 8D02310 (6D020500) – «Филология» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін ұсынылған Көпбосынов Бекжан Көмекбайұлының «Түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығы» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің

СЫН-ШҚІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:	Диссертациялық зерттеу тақырыбы Қазақстан Республикасында тіл саясатын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру (ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 16 қазандағы №914 қаулысы), Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына (5.3.5 Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы және рухани құндылықтары. 5.3.6 тарих пен мәдениеттің, әдебиет пен тілдің, салт пен құндылықтардың ортақтығы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы) сондай-ақ «Мәдени мұра» және «Мәңгілік ел» жалпыұлттық идеясы аясындағы талаптармен өзара тығыз үйлеседі. Бірінші кезекте, тіл саясаты бағдарламасының негізгі мақсаты – мемлекеттік тілдің мәртебесін нығайту, қолданыс аясын кеңейту және оны дамытудың ғылыми негізін жасау. Осы тұрғыдан алғанда, диссертациялық жұмыс қазақ тілінің фонетикалық-фонологиялық құрылымын, соның ішінде сингармонизм заңдылығын талдау арқылы мемлекеттік тілдің ғылыми әлеуетін арттыруға үлес қосады. Зерттеу нәтижелері

			түркі тілдерін салыстырып, құрылымдық ерекшеліктерін жүйелеуге мүмкіндік береді
--	--	--	--

Екінші жағынан, білім беру мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасында тарихи-мәдени мұраны сақтау және рухани құндылықтарды жаңғырту мәселесіне басымдық берілген. Сонымен қатар тіл, мәдениет, әдебиет, салт-дәстүр және ұлттық құндылықтардың сабақтастығын ғылыми тұрғыда зерделеу міндеті қойылған. Диссертациялық зерттеу қазақ тілінің тарихи жазба деректерін қазіргі тілдік материалдармен салыстыра отырып, тілдік құбылыстардың сақталу деңгейін, артикуляциялық және фонетикалық сипаттарын анықтайды. Нәтижесінде ұлттық тілдік мұра мен мәдени құндылықтардың ғылыми сипаттамасы жасалады.

Сонымен бірге зерттеу мазмұны 2021 жылы Ыстанбұл қаласында өткен Түркі мемлекеттері ұйымының VIII саммитінде көтерілген өзекті бағыттармен де сабақтасады. Аталған жиында тілдік, мәдени және ғылыми интеграцияны күшейту, ортақ даму стратегияларын айқындау мәселелері назарға алынған болатын. Осыған байланысты «Түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығы» тақырыбы саммиттің стратегиялық басымдықтарына толық сәйкес келеді. Себебі диссертация түркі тілдерінің фонетикалық-фонологиялық заңдылықтарын салыстырмалы тұрғыда айқындап, ортақ тілдік жүйелер мен рухани-мәдени байланыстарды ғылыми негізде сипаттайды. Бұл бағыт Turkic World Vision 2040 стратегиясында көрсетілген «тіл және мәдениет саласындағы ынтымақтастықты дамыту» міндеттеріне нақты ғылыми мазмұн береді. Стратегиялық құжатта түркі мемлекеттері арасындағы тілдік және мәдени жақындасуға қолдау көрсету, ортақ тілдік жүйелерді зерттеу, тілдік интеграцияны ғылыми

		негізде дамыту қажеттігі айқындалған. Сондай-ақ ортақ әліпби мен терминологияны үйлестіру, тілдік байланыс арналарын кеңейту және ортақ ресурстар қалыптастыру міндеттері белгіленген. Бұл талаптар түркі тілдерінің дыбыстық жүйесін, соның ішінде сингармонизм құбылысын салыстырмалы зерттеудің өзектілігін арттырады. Зерттеу мазмұны 2023 жылы Астанада өткен «Turk Time» саммитінде және 2024 жылы Бішкекте ұйымдастырылған XI саммитте көтерілген ортақ тілдік, мәдени, тарихи және ғылыми ынтымақтастықты нығайту идеяларымен де толық үндеседі. Диссертация түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығын кешенді талдау арқылы тілдік интеграцияны түсіндірудің ғылыми негізін ұсынады. Түркі тілдерінің фонетикалық-фонологиялық жүйелері арасындағы салыстырмалы байланыстарды анықтау ортақ тілдік кеңістік құру идеясының мазмұнын нақтылай түседі және түркі тілдерінің тарихи даму заңдылықтарын ашуға мүмкіндік береді. Осылайша, аталған зерттеу түркі тілдері арасындағы ықпалдастықты күшейтуге және бірлескен даму стратегияларын ғылыми тұрғыда қолдауға бағытталған тұжырымдар ұсынады.
	1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған	Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының «Әлеуметтік, гуманитарлық ғылымдар және өнер» бағыты бойынша «Елдің зияткерлік әлеуеті» бағытына сәйкес келеді.

		(бағдарламаның атауы) 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Қазақ тіл білімі көп жылдар бойы еуроөзек бағытта дамыды. 2020 жылы профессор Ә.Жүнісбектің «Сингармология или неизвестный сингармонизм» деген монографиясы шықты. Содан бері барлық түркі тілдерінде түркі үндесіміне қатты көңіл бөліне бастады. Бұл диссертациялық жұмыс ғылымға елеулі үлес қосады. Зерттеуде қазіргі түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығының фонетикалық-фонологиялық табиғаты кешенді түрде қарастырылып, үндестік құбылысының дыбыстық жүйені ұйымдастырудағы жүйеқұраушы қызметі нақты тілдік деректер негізінде дәлелденген. Автор сингармонизмнің артикуляциялық, акустикалық және перцепциялық қырларын өзара сабақтастықта талдап, оның сөз просодикасымен байланысын айқындау арқылы түркология мен жалпы фонология саласындағы теориялық тұжырымдарды толықтырған. Сонымен қатар зерттеу нәтижелері түркі тілдеріндегі үндестік заңын салыстырмалы-тарихи тұрғыдан сипаттауға, дыбыс-буын-сөз деңгейіндегі үндесім бірліктерінің жүйелік қатынастарын нақтылауға мүмкіндік береді. Бұл тақырып қазақ тіл білімінде ғана емес, жалпы түркітануда әлі жан-жақты қарастырылады.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары;	Диссертация жоғары деңгейде жазылған. Диссертация мазмұнында өз бетінше жүргізілген талдау мен

		2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	қорытындылау басым, тілдік деректерді өңдеу мен ғылыми нәтижелерді негіздеу автордың жеке ізденісінің нәтижесі ретінде ұсынылған. Материалды жинақтау, әдіснамалық тәсілдерді таңдау және ғылыми тұжырымдар жасауда авторлық үлес жеткілікті. Диссертанттың оқушыға түсінікті өзіндік стилі бар, сөйлемдері жатық, ойы анық. Сөзсаптауынан көркем мәтін стилінде де сөз тудыру қабілеті бары айқын байқалып тұр.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.	Бұрын кеңестік ғылымның қалыбына салынған зерттеулер Ә.Жүнісбектің жоғарыда айтылған еңбегінің нәтижесінде ұлттық сипат алғаннан кейін осындай тақырыптағы зерттеулердің өзектілігі арта түсті. Зерттеу жұмысы өзекті. Қазіргі түркологиядағы сингармонизм құбылысының фонологиялық мәртебесін, оның артикуляциялық-акустикалық және перцепциялық сипаттарын кешенді түрде айқындау қажеттілігі жұмыста дәлелді түрде негізделген. Бұл зерттеу жұмысының бүгінгі таңда жан-жақты көтеріліп отырған түркі бірлестігі үшін де берері мол. Автор үндестік заңының дәстүрлі «дауыстылар үндестігі» шеңберінде ғана сипатталуы ғылыми тұрғыдан жеткіліксіз екенін көрсетіп, мәселені қазіргі ғылыми парадигма тұрғысынан қайта қарастырудың маңызын нақты тұжырымдайды.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды	Диссертацияның мазмұны зерттеу тақырыбына толық сәйкес келеді. Жұмыста қазақ тілінің материалдары түркі тілдерімен салыстыра қаралған, дауысты және дауыссыз дыбыстар үндесімі қатар талданған және тарихи жазба материалдар да қамтылған. Зерттеуде қазіргі түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығының фонетикалық-фонологиялық табиғаты, оның тарихи қалыптасуы мен даму

		ерекшеліктері, сондай-ақ сөз просодикасымен байланысы жүйелі түрде талданып, қойылған мақсат пен міндеттерге сәйкес ғылыми нәтижелер ұсынылған.
	4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді	Диссертациялық жұмыстың мақсаты мен міндеттері тақырыбына толығымен сәйкес келеді. Зерттеу қазіргі түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығының фонетикалық және фонологиялық табиғатын кешенді түрде айқындауды, оның тарихи қалыптасуы мен даму үдерісін салыстырмалы-тарихи тұрғыдан талдауды және әртүрлі түркі тілдеріндегі қолданылу дәрежесін нақты тілдік материалдар негізінде сипаттауды мақсат еткен. Қойылған мақсатқа жету үшін диссертант мынадай нақты міндеттер белгілеген: – сөз просодикасы теориясына ғылыми шолу жасау; – түркі және қазақ тіл біліміндегі үндесім құбылысы мен сөздік екпінге (сөз екпіні) арналған еңбектерді саралап, түркі тілдеріне тән сөз просодикасының негіздерін айқындау; – түркі сөздерінің просодикасын сипаттаған зерттеулерді ғылыми-теориялық тұрғыдан талдау; – сөздіктер мен грамматикалардағы тілдік бірліктерді просодика тұрғысынан жіктеу; – сөз артикуляциясындағы сингармонизм белгілерін анықтап, олардың сипаттамасын беру; – сөздегі сингармонизмнің просодикалық моделін құрастыру және үндесім сөздердің просодикалық варианттарының құрамын талдау; – түркі тілдеріндегі дыбыстардың генезисін тарихи тілдік материалдар арқылы негіздеу. Ізденіс барысында автор қойылған мақсат пен міндеттерге толық қол жеткізген, зерттеу нәтижелері диссертация

		тақырыбының мазмұнын толық ашып тұр.
	4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан: 1) толық байланысқан; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ	Диссертациялық жұмыстың құрылымы жүйелі түрде құрастырылған және тараулардың өзара байланысы толық сақталған. Бірінші тарауда қазақ тіліндегі сингармонизмнің теориялық негіздері, зерттелу тарихы және фонетикалық жүйесі қарастырылып, негізгі ұғымдар мен модельдер айқындалады. Екінші тарауда осы теориялық тұжырымдар түркі тілдерінің материалдары негізінде кеңейтіліп, дауысты және дауыссыз дыбыстар үндесімінің типологиялық ерекшеліктері талданады. Үшінші тарауда жазба ескерткіштер мен қазіргі түркі тілдерінің диалектілері және сөйленістері бойынша тарихи-деректік материалдар ұсынылып, үндесімнің қалыптасуы мен даму үрдісі нақты деректер арқылы негізделеді. Әр тараудың соңында тұжырымдардың берілуі зерттеу нәтижелерін жинақтап, қорытынды бөлімнің мазмұнын логикалық тұрғыдан толықтырып тұр. Үш тарау бір-бірімен байланысты болғандықтан кіріспесі, негізгі зерттеу бөлімі және қорытындысы бар зерттеу жұмысы тұтас бір академиялық мәтінді құрайды.
	4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген	Диссертацияда автор өзі ұсынған жаңа қағидаттар мен талдау тәсілдерін жеткілікті деңгейде дәлелдеген, көп фактологиялық материалдар келтірген. Бұрыннан қалыптасқан ғылыми тұжырымдарға сын көзбен қараған. Қазақ тіл білімі ғалымдарының сөздерін еуроөзектік көзқарас пен ұлттық ұстаным тұрғысынан сараптаудан өткізген. Олардың қазақ тілінің дыбыстық жүйесін дұрыс тануы бойынша көзқарастарын нақты дәлелдер арқылы келтірген. Зерттеуде сингармонизмнің дәстүрлі акценттік-фонемалық түсіндірілуі мен қазіргі сингармофонологиялық бағыттың

			ұстанымдары жүйелі түрде сараланып, олардың артықшылықтары мен шектеулері нақты көрсетіледі. Автор үндесім құбылысын тек дауыстылар деңгейінде ғана емес, дауыссыз дыбыстар жүйесімен байланыста қарастыру арқылы мәселенің ғылыми шешімін кеңейтіп, тілдік деректер негізінде өз тұжырымдарын негіздейді. Сонымен қатар тарихи жазба деректер мен қазіргі түркі тілдерінің әдеби нормасы, диалектілік материалдары қатар қамтылып, ұсынылған қорытындылардың дәйектілігі мен ғылыми құндылығы дәлелденген.
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Жоғарыда айтып өткендей, тақырып өте өзекті, өзекті болғанда мәселеге ұлттық ұстаным мен түркі тілдерінің табиғаты тұрғысынан келуі жағынан аса өзекті. Сондықтан зерттеу барысында одан алынған нәтижелер де қазақ тіл білімі үшін аса салмақты болуы керек. Диссертациялық жұмыста ұсынылған ғылыми нәтижелер мен қағидаттар толығымен жаңа. Автор қазіргі түркі тілдеріндегі сингармонизм құбылысын дәстүрлі қалыптасқан еуроөзек сипаттағы түсіндіру шеңберінде ғана шектемей, оны тілдің дыбыстық жүйесін ұйымдастыратын негізгі тетік ретінде кешенді тұрғыда қарастырған. Зерттеуде үндестік заңының жүзеге асу механизмдері дыбыс, буын және сөз деңгейінде талданып, сингармонизмнің сөз просодикасымен байланысы нақты тілдік материалдар негізінде дәлелденеді. Жұмыстың жаңалығы сингармонизмнің тек дауыстыларға қатысты сипатталуымен шектелмей, дауыссыз дыбыстардың да үндесімдік ерекшеліктерін жүйелі түрде қарастыруымен ерекшеленеді. Сонымен қатар түркі тілдерінің әртүрлі топтарына қатысты материалдар негізінде үндестік заңдылығының ортақ және айырым белгілері

		салыстырмалы түрде айқындалып, ерін үндестігінің сақталуы мен бұзылуының ішкі және сыртқы факторлары дәйекті түрде негізделген. Жазба ескерткіштер мен қазіргі түркі тілдерінің диалектілері және сөйленістері бойынша деректерді қатар пайдалану зерттеу нәтижелерінің ғылыми құндылығын арттыра түседі.
	5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертацияның қорытындылары толығымен жаңа. Себебі зерттеуші жұмыстың мақсатына жетуде және қойылған міндеттерді орындауда өзіндік ғылыми тұжырымдар ұсынған, қалыптасқан дәстүрлі еуропалық ғылымның қалыбымен емес, түркі тілдерінің табиғатынан шығатын ұлттық ұстаным тұрғысынан қараған. Әсіресе, қазіргі ғылыми әдіс-тәсілдерге сүйене отырып, түркі тілдеріндегі сингармонизм құбылысын фонетикалық-фонологиялық тұрғыдан кешенді талдап, оның сөз просодикасымен байланысын нақты тілдік деректер арқылы негіздеген. Сонымен қатар жазба ескерткіштер мен қазіргі түркі тілдерінің әдеби нормасы, диалектілері және сөйленістері материалдарын салыстыра қарастыру нәтижесінде үндестік заңындағы ортақ және айырым белгілердің себептері анықталып, ерін үндестігінің сақталуы мен бұзылуына қатысты тың қорытындылар жасаған. Осы тұрғыдан алғанда, диссертацияда алынған нәтижелер түркологиядағы сингармонизм теориясын толықтырып, зерттеу тақырыбының жаңаша зерттелгендігін айқындайды.
	5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа;	Техникалық және басқару шешімдері толығымен жаңа және негізделген.

		2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан негізделген, ауқымды дәлелдемелерге сүйенілген. Зерттеу барысында теориялық тұжырымдар отандық және шетелдік ғылыми еңбектермен, сондай-ақ түркі тілдерінің әдеби нормасы, диалектілері мен сөйленістері және жазба ескерткіштер материалдары бойынша жинақталған нақты тілдік деректермен дәйектелген. Автор салыстырмалы-тарихи және сипаттамалы талдау нәтижелерін жүйелі түрде қорытындылап, сингармонизмнің фонологиялық қызметін дәлелді түрде негіздейді. Сондықтан диссертацияда жасалған негізгі тұжырымдар ғылыми талаптарға сай, сенімді және қисынды.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда ереженің	1-қағидат: Түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығын талдау оның басты ерекшеліктері туыстас түркі халықтарының этногенезі мен глоттогенезінің біртұтас екендігін көрсетеді. 7.1 Қағидат толық дәлелденген (1). 7.2 Тривиалды емес (2). 7.3 Жаңаша, өйткені бұрыннан белгілі салыстырмалы әдістер нақты тілдік материалмен негізделіп, дәлелдермен жаңаша жүйеленген. 7.4 Қолдану деңгейі кең (3). 7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1). 2-қағидат: Түркі тілдерінің, соның ішінде қазақ тілінің сөз просодикасы

	триваиалды екенін тексеру мүмкін емес. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	сингармонизм заңдылығына сүйенеді. 7.1 Қағидат дәлелденген (1). 7.2 Тривиалды емес (2). 7.3 Жаңа, дәстүрлі ғылыми пайымдарды кеңейтіп, ұлттық сипатын тереңдетіп көрсетеді. 7.4 Қолдану деңгейі кең (3). 7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1). 3-қағидат: Түркі грамматикаларында сөздік екпінге қатысты берілген тұжырымдар көп жағдайда дәлелсіз болып табылады. 7.1 Қағидат дәлелденген (1). 7.2 Тривиалды емес (2). 7.3 Жаңаша тұжырым (1). 7.4 Қолдану деңгейі кең (3). 7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1). 4-қағидат: Түркі тілтанымында сингармонизм мен сөздік екпін мәселелері арасында теориялық қайшылық бар. 7.1 Қағидат дәлелденген (1). 7.2 Тривиалды емес (2). 7.3 Жаңа. Қайшылық мәселесі бұрыннан белгілі болғанымен, диссертацияда ол дәлелдер негізінде жүйелі түрде сипатталып, салыстырмалы бағытта жан-жақты талданған. Осы тұрғыдан тұжырым ғылыми тұрғыда жаңаша пайыммен толықтырылған. 7.4 Қолдану деңгейі кең (3). 7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1).
--	---	---

5-қағидат:

Түркі тілдеріндегі дыбыс, буын және сөз артикуляциясы негізгі және үстеме түрлерге бөлінеді.

7.1 Қағидат дәлелденген (1).

7.2 Тривиалды емес (2).

7.3 Жаңа (1). Бұған дейінгі зерттеулерде түркі тіліндегі дыбыстар мен буындардың артикуляциялық құрылымы «негізгі» және «үстеме» деп нақты жіктелмеген. Сондықтан бұл жіктеу ғылыми әдебиетте алғаш рет ұсынылған тұжырым ретінде бағаланады.

7.4 Қолдану деңгейі кең (3).

7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1).

6-қағидат:

Түркі сөзінің айтылым үлгілері үстеме артикуляцияның нәтижесі ретінде қалыптасады.

7.1 Қағидат дәлелденген (1).

7.2 Тривиалды емес (2).

7.3 Жаңа (1). Диссертацияда автор нақты тілдік деректер мен артикуляциялық модельдерге сүйене отырып, сөздің айтылым ерекшеліктерін үстеме артикуляцияның нәтижесі ретінде сипаттап, ғылыми жаңалық ұсынған.

7.4 Қолдану деңгейі кең (3).

7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1).

7-қағидат:

Түркі тілінің сөз просодикасын жасалым (артикуляциялық) және естілім (перцепциялық) тұрғыдан көрнекі түрде модельдеуге болады.

7.1 Қағидат дәлелденген (1).

			7.2 Тривиалды емес (2). 7.3 Жаңа (1). 7.4 Қолдану деңгейі кең (3). 7.5 Ғылыми мақалаларда дәлелденген (1).
8.	Дәйектілік принципі Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдістеменің таңдауы негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) ия; 2) жоқ	Иә. Диссертацияда зерттеу әдіснамасы нақты көрсетілген және қолданылған әдістердің таңдалуы зерттеу мақсаты мен міндеттеріне сәйкес негізделген. Автор типологиялық, тарихи-салыстырмалы, сипаттамалы, тарихи-фонологиялық, эксперименталды-фонетикалық және сингармониялық талдау тәсілдерін жүйелі түрде пайдалана отырып, әр әдістің рөлін нақты көрсеткен, зерттеу логикасын бірізді жүргізген.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ	Иә. Зерттеуде тілдік деректерді жинақтау, жүйелеу және модельдеу барысында заманауи талдау тәсілдері қолданылған. Үндесім бірліктерін жіктеу, артикуляциялық модельдерді құрастыру және материалдарды кестелеу арқылы деректерді өңдеу мен интерпретациялау жұмыстың ғылыми дәйектілігін арттырған. Синтаγμαдағы сөзді автоматты түрде буынға бөлуде, ырғақты (бунақты) тауып ажыратуда ЖИ-дің көмегіне жүгінгендігі байқалады.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық	Иә. Диссертациялық зерттеу жұмысында теориялық қорытындылар, тұжырымдар және ұсыныстар нақты материалдарға, ғалымдардың пікірін салыстыру арқылы дәлелденген және расталған.

		эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ	
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Диссертациялық жұмыстағы маңызды тілдік, мәдени деректер, теориялық тұжырымдар, жіктемелер және т.б. сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтеме жасау арқылы расталған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі зерттеу нысанына қатысты ғылыми шолу жасауға, сараптауға жеткілікті. Жұмыс барысында тақырыпқа қатысты әдебиеттерге сілтеме жасалған.
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жоқ	Иә. Диссертациялық зерттеу жұмысының теориялық маңызы жоғары. Зерттеу нәтижесінде жасалған тұжырымдар түркі тілдеріндегі сингармонизм заңдылығының фонетикалық-фонологиялық табиғатын тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді және түркология, қазақ тілінің фонетикасы мен фонологиясы, тарихи фонетика, фономорфология, сөз просодикасы теориясы сияқты бағыттардың ғылыми-теориялық негізін толықтыруға үлес қоса алады. Сонымен қатар жұмыста ұсынылған қорытындылар түркі тілдерінің дыбыстық жүйесін салыстырмалы-тарихи тұрғыдан сипаттауда маңызды ғылыми материал болып табылады.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ	Иә. Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары. Зерттеу материалдары мен нәтижелерін жоғары оқу орындарында фонетика, фонология, тарихи тіл білімі бойынша арнайы курстар мен семинарларда, оқу құралдары мен оқу-әдістемелік кешендер әзірлеуде пайдалануға болады. Сондай-ақ диссертацияда жүйеленген тілдік деректер мен

			модельдер қазақ тілінің орфоэпиялық нормаларын негіздеу, дыбыстық жүйені оқыту және түркі тілдерінің салыстырмалы зерттеулерін толықтыру үшін дереккөз ретінде қолдануға мүмкіндік береді.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Зерттеудің практикалық талдаулары, ұсыныстары толығымен жаңа.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Академиялық жазу сапасы жоғары. Диссертациялық жұмыстың құрылымы мен рәсімделуі талапқа сай. Жұмыс ғылыми стильде жазылған.
11	Диссертацияға ескерту		1) Қазақ тіліндегі екпіннің мәні солғын, негізгі заң – сингармонизм. Бұл – Ә.Жүнісбектің тұжырымы, ол кісі бізде орыс тілдегідей сөз екпіні деген жоқ. Оның қызметін сингармонизм атқарады дейді. Бұл жұмыста ажыратылып айтылған. Дегенмен бұл мәселені тереңірек дәлелдей түсуді қажет етеді. Сол арқылы қазақ тілінің типологиялық ерекшелігі айқындалады. Мәселен, флексия мен агглютинацияға еш дау жоқ қой. Сол сияқты типологиясы бөлек тілдердің фонетикадағы көрінісі екпін мен үндесім болуы керек. 2) С.Мырзабек Ә.Жүнісбектің тұжырымдарын толық қолдайды. Дауысты дауыссыз дыбыстардың арасындағы ықпалдың түрлерін, дауыстылардың арасындағы тіл, ерін үндестіктерінің бәрін бірге дыбыстардың үндесімі деп

			қарайды. Диссертант та солай қараған. Ұсыныс: осы ұстаным келешек осы тақырып айналасында орындалатын ғылыми еңбектерде С.Мырзабектің тұжырымдарымен нақтыланса, дыбыстар үндесімі туралы көзқарас біржола қалыптасар еді.
12	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)		Докторанттың жарияланған ғылыми мақалалары зерттеу тақырыбының мазмұны мен бағыт-бағдарына толық сәйкес келеді және өзара логикалық байланысқан жүйелі зерттеу нәтижесі ретінде бағаланады. Әр мақалада сингармонизм құбылысы әртүрлі қырынан қарастырылып, теориялық және практикалық талдау деңгейлері кезең-кезеңімен тереңдетіле түскен. 1) Тілдің даму тарихының өзіндік қырлары. Қазақстанның ғылыми әлемі, №3 (37). Астана, 2011. Б.66-68. Бұл мақала сингармонизм құбылысының тарихи негіздерін, қалыптасу алғышарттарын және эволюциялық даму сипатын түсінуге теориялық негіз береді. Мақала тақырыпқа тікелей арналмағанымен, жалпы ғылыми тұғыр қалыптастыру тұрғысынан маңызды. 2) Қазақ тілі фонетикасының (дауысты дыбыстар) зерттелуі. Қазақстанның ғылыми әлемі, №3 (43). Астана, 2012. Б.30-33. Мақала қазақ тіліндегі дауысты дыбыстарды зерттеу мәселесіне бағытталған. Бұл бағыт сингармонизмнің негізгі фонетикалық тірегі болғандықтан, жарияланым зерттеу тақырыбымен тікелей байланысты. 3) Сингармонизмнің тілдің фонетикалық, морфологиялық және морфонологиялық деңгейлеріндегі көрінісі жайлы тұжырымдар. Қазақстанның ғылымы мен өмірі, №5 (49). Астана, 2017. Б.204-206. Мақалада сингармонизм заңдылығының тіл жүйесінің

		әртүрлі деңгейлерінде көрініс табу ерекшеліктері сипатталып, оның фонетикалық, морфологиялық және морфонологиялық қырлары бойынша тұжырымдар ұсынылған. Бұл зерттеу жұмыстың негізгі идеяларын нақтылауға қызмет етеді.
--	--	--

4) Қазақ тіліндегі сингармонизмнің зерттелуі. Ясауи университетінің хабаршысы, №4 (126). Түркістан, 2022. Б.19-28.

Бұл мақалада қазақ тіліндегі сингармонизм мәселесі жан-жақты қарастырылып, оның тілдік деңгейлер бойынша жүзеге асу ерекшеліктері талданған. Зерттеу тақырыбына толық сәйкес келіп, теориялық әрі практикалық маңызымен ерекшеленеді.

5) Character and synharmony of consonants in the Kazakh language. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы, №2 (151). Астана, 2025. Б.77-87.

Мақалада қазақ тіліндегі үндестік заңдылығының консонанттық қыры қарастырылып, сингармонизмнің дауыссыз дыбыстар жүйесіндегі сипаттары талданады. Бұл жарияланым зерттеу бағытын кеңейтіп, қосымша ғылыми-талдамалық құндылық береді.

6) Көне ұйғыр және қазақ тілдерінің лексикалық парадигматикасы. Тілтаным, №3 (99). Алматы, 2025. Б.24-34.

Аталған мақала тарихи-салыстырмалы талдауға негізделіп, көне ұйғыр және қазақ тілдерінің лексикалық жүйесін парадигматикалық тұрғыдан сипаттайды. Бұл зерттеу сингармонизмнің тарихи даму ерекшеліктерін терең түсінуге және түркі тілдеріндегі жүйелік байланыстарды айқындауға мүмкіндік береді. Мақала тақырыпқа жанама қатысты болғанымен, ғылыми контексті толықтыруға

		маңызды үлес қосады. 7) Features of vowel harmony in the dialects of modern Turkic languages. Ш.Уәлиханов атындағы КУ хабаршысы, №4. Көкшетау, 2025. Б.344-361. Мақала қазіргі түркі тілдері диалектілеріндегі дауысты үндестік ерекшеліктерін талдауға арналған. Зерттеу сингармонизм заңдылығының тілдік кеңістіктегі қолданысын және әмбебап сипаттарын көрсетуге мүмкіндік береді. Тақырыпқа тікелей сәйкес келіп, салыстырмалы зерттеу бағытын күшейтеді.
13	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)	Докторант Көпбосынов Бекжан Көмекбайұлы 8D02310 – «Филология» Білім беру бағдарламасы бойынша Философия докторы (PhD) дәрежесін алуға толықтай лайық деп есептеймін.

Ресми рецензент:

Мемлекеттік тілді дамыту институтының
атқарушы директоры, филология ғылымдарының
кандидаты

Қапалбек Бижомарт Сейсенбекұлы

19.01.2026